

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR LEVELEIBŐL.

(VI—VIII.)

Ne késsünk összegyűjteni mindazt, mi elhunyt jeles íróink szellemi hagyatékából elszórtan találtatik, s azt, a mit gondos kéz összegyűjtött, s hű barátság kegyeletesen megőrzött, tegyük immár közkinccsé mindazok számára, kik jól tudják s mélyen érzik, hogy mennyi hálával tartozik a nemzet elhunyt jelesei emlékének. Hogy az írók jobban megérthessük, saját egyéni életét, lelkületét, kedélyvilágát is lehetőleg ismernünk kell, mert műveit élete magyarázza s ezért, ha még el nem késtünk vele, keresve-keressük életirási adatait, s a legjobb ily adatokat az illető naplóiban s leveleiben található közvetlen nyilatkozatain kívül, kortársai, barátai és jó ismerősei róla tett nyilatkozataiból merithetjük. Ezért midőn e levelek közlését elhatároztam, egyszersmind megkértem mélyen tisztelt nagybátyámat: gróf K u u n Kocsárdot, mint egyikét azoknak, kik Farkas Sándort ismerték, hogy azon benyomást, melyet reá F. S. tett, a jelen és jövő számára, bármi rövid jegyzet alakjában, tenné papírosra. Igen tisztelt nagybátyám kérésemnek szívesen engedett, s erre vonatkozólag e felette érdekes sorokat intézte hozzám:

„Irod azt is, kedves öcsém, hogy a „M a g v e t ő“ számára szándékozván a Farkas Sándor — kétségen kívül érdekes — leveleit kiadni, szeretnéd, ha én, mint régebben Kőrösiről, egy kis leírást küldenék kezeidhez, külsőjét rajzoló vonások mellett kedély mivoltáról is. Én Farkas Sándort igen jól ismertem, de közvetlen viszonyban vele nem lévén: kedélyzete belső állásáról őt méltán ábrázoló képet nem tudok neked adni, de töredék vonásokat igen.

A mi külsőjét illeti: a középezt fölülhaladó, inkább magas ember volt. Ritka, kevésbé göndör hajjal és bajuszszal. Arczán a betegesedésnek jelei mutatkoztak, a mint hogy beteges is volt, s örökös rekedtsége arra mutatott, hogy vagy a mell, vagy a torok, vagy mind a kettő szenvedett.

Társalkodása, kevésbeszédűsége mellett is, kellemes volt, és mert midőn szólott, dolgot beszélt, tiszta előadással: örömmel hallgattuk. Hallgattuk pedig azért is, mert nem oktató hangulattal fe-

jezte ki véleményét. S pedig igen sokszor rá volt szorulva a nyilatkozatra, mert a Casinóban ő volt az élő encyclopaedia, ki minderről felvilágosítást adhatott. Hogy mennyire nem akart előadásaival terhére lenni a publicumnak, bizonyosága az is, hogy midőn Amerikából való hazajövetele után egy alkalommal kérdezősködtem Amerika felől, csak annyit felelt nagyon szerényen: „Sokat tudnék egyet-mást elmesélni, de nem akarok rövid utazási könyvemnek prejudicálni. Annyit azonban mondhatok addig is, hogy sokat találtam ott, a mi itt hiányzik, s a mit idővel létesíteni kell; de annyit mondhatok, hogy Amerikában a szabadság levegője az én mellemnek igen nyers.“ A mivel jórendin azt akarta kifejezni, hogy itt nálunk a mérsékeltabb szabadság körében szelídebbek a társadalmi viszonyok. Ennyiből áll, a mit én Farkas Sándorról irhatok, minthogy én azon időben, a midőn Farkas Sándor a kolozsvári társadalom nagyrabecsült tagja volt, már csak ritkán, s akkor is csak rövid időre fordultam meg Kolozsvártt.¹⁾

VI.

Kolozsvár, 1821. Julius 31-én.

Kedves, édes Lajosom!

Öröm volt Nekem részvevő leveledet olvasni! én esztendőnként mind több bizodalmat nyerek hozzád, 's több szivesség tapasztalom. Adja az ég, hogy a mit gyermekkorunk hevülgetései ígértek egymásnak, a majd érettebb Férfi egészen éldeleje. Engemet csakugyan megtevénék a minap Diurnistának, mert nem állhatták a mellettem felszólaltak zugolódását. De valyon bégyógyítja e bántott érzésem ez a tétetett megbánás? — Bécsből a napokban levelet kaptam, melyben tudósít Fekete az Agens, hogy auditori Praktikansnak minden akadály nélkül bévesznek, sőt acquisitio lenne a Militarénak az, hogy már Dicasterium mellett is szolgáltam. De mintegy 2 esztendeig kelene Bécsben laknom a Hofkriegsrath mellett, erre a praeliminalis calculus 3000 frt., de honnan vegyem ezt? — Két esztendő alatt lennék ugyan oly Chargeban 's fizetésben a Militarénál mint Auditor, a milyenben itt 15 esztendő mulva talán fognék lenni, de honnan (veszem) az erőt addig eljuthatni?

Döbrenteitől hasonlólag a napokban vevék levelet, ő akkor Bécsben vala, 's szándékozott lejőni Atyához. Azt írja, az őszön Téged is meg fog látogatni. Bár jőne! Azt is írja hogy külföldi Játékszinének már 2-ik darabját nyomtatják. Ide Guttmannhoz az első darabnak érkeztek példányai, igen szép nyomtatás 's fordítás még szebb.

¹⁾ Ez érdekes sorok a multkori közlemény elejére voltak szánva, de későbbben érkezvén meg, mint a levelek, a mostani közlemény elején kelle adnunk.
Szerk.

De méreg drága, egy exemplár à 4 frt. Ez a darab nektek van ajánlva. ²⁾

Tudod-e azt, hogy egy igen szép Magyar Zsebkönyvet adott ki Bécsben Igaz Sámuel? Ide még csak egy példány érkezett. Ily szép zsebkönyv még nem jelent meg. A mint Döbrentei ír, Igaz Sámuel fog talám hozzám is küldeni eladni belőlek à 6 fr. 30 kr.

Leveledben a minap tett rendelésed szerint a thecában ³⁾ megnéztem a Tud. Gyűjteményeket, itt csak ezek vannak meg: az 1817-ik esztendőről vannak 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 12-ik darabok, hibázik tehát ezen 1817-ik esztendőről a 9. 10. és 11. darab. Az 1818-ik esztendőről csak a 3. és 12-ik darab van meg. Azt gondolom, nem vesztess vele, ha mind megszerzed magadnak 's hármónként úgy egybekötteted, mint P: Koros.

Napjaink egy nevezetes epochája történt mostanság, megírom neked is örömet. Ide Kolozsvára az Ypsilandi megfutamlott seregéből 4 nevezetes Sérelmes érkezett 's telepedett vala meg; egyik Secretariusus Ypsilandinak (Skufto), a második Herczeg Soutzo az ifju, a megölt Soutzo Fejedelemnek egyetlen törsoke, a harmadik Ypsilandinak Adjutansa (Riso), a negyedik egy nevezetes görög particularista (Mano). Barátom, ezek az emberek elbájoltak 's elbámitottak engemet. Szerencsém volt Wesselényi Miklós által megismerkedni velek, 's mindennapi lettem szállásokon. Annyi örömem, annyi megelégedésem 's szép óráim voltak velek, hogy mint a Szerelmes, mindenkor úgy váltam el Tőlök. Dicséretekre, vagy magasztalásokra nem mondhatok egyebet, hanemha Shakespeare-el azt mondom rólök: E z e k v a l á n a k á m a z e m b e r e k ! Sokat, igen sokat tudnék mondani felőlek 's soha el sem felejthetem! 's nekiek el kelle menni! Hidj nekem barátom, nem affectatióból mondom, de ily szívszakadva sok idő oltá nem váltam el senkitől. Jónak látták Bessera-biába vonni magokat, hova Risónak Atya futott, 's ott tartozkodnak, mig sorsok valamerre elválnak. Az ég 's az én áldásom vezérelje őket. Skuftónál Goethének egy tulajdon keze által irt verse van, Jenában vele nagy ismeretségben volt. Ki tudja, ha nem lesz e valaha ehhez

²⁾ „Vétek Súlya.“ Szomorú Játék négy felvonásban. Müllnertől (Nyomtatva Bécsben kassai könyváros Wigand Ottó költségével Grund Leopold 1821). Az ajánlás következő:

Méltóságos
Gróf Gyulai Sarolta,
Lajos,
Fanni és Constantia
Testvéreknek

Ajánlva.

A kolozsvári könyvtárusokról ezeket írja Kazinczy erdélyi leveleiben: „Könyveket Filtsch (Tiltsch) galanterie-árusnál találni. Rendes látni, mint állanak itt együtt a fischükkel, bijoukkal, piros és fehér kenőcsökkel, porcelánnal, a kötetlen és kötött bibliopolai portékák. De Filtsch (Tiltsch) lehetne annyi tekintettel a magyar nyelvű város iránt, hogy árulna magyar könyveket is, melyet a vevő a németül nem értő Guttman-nál talál.“ L. az „Erdélyi Levelek“ Abafi Lajos által eszközölt kiadását, a 87—88 lapokon.

³⁾ Gróf Gyulay Lajos kolozsvári könyvtárában.

hasonló a mi sorsunk is, én azt mondám Soutzónak, hogy abban az esetben, ha életem megérdemli a megtartást, hozzája folyamodom, 's ő nyakamba borult 's ezt zokogá: emlékezz a szegény Görögökről! — — — — —

Élj boldogul! bár hosszabb lesz vala ez a papiros! mert még három tárgy jut eszembe, a melyekről írni akarék, másszor többet, de te is írj addig.

F. Sándor.

Túl elfelejtém írni, hogy Wess. Miklós levelében tisztel Téged. — — — — —

Itt valami lovas Comoediások vannak, a Gautier Compagníája; ez a városi időöltésünk. Játszóhelye van az Eszterházy udvarban.⁴⁾

O be ohajtanám két három napra hozzád reppenni 's megint vissza! bár Te olyan távol ne lagnál. Ha elébb nem, Szüretre ha épen leverő akadályom nem leszen, nálad leszek. Bár Döbrentei is ott lenne akkor! Élj boldogul.

VII.

Kolozsvár, 1821. szept. 19-kén.

Kedves Lajosom!

Hallám Gróf Wassnétől, hogy strimflis Lieutenant lettél. Strimfli? (!) Hiszem jó, hogy katonává lettél, csak hogy strimflis ne leszel vala.⁵⁾ — — — — —

Most hirtelen csak arra kérlek Téged, hogy leveled által tudasd velem, mikor hagyod ide Erdélyt, hogy még egyszer lássuk egymást. Ki tudja, merre hány vet el a sors egymástól. Erősen, igen erősen vágyom ki én is ez emberek collectiójából, s most érzem sulyosan, hogy nincs pénzem mozdulhatni. Testvéred Gróf Wassné ő Nsga bejött vala ide a mult héten, hogy hozzád lemenjen bucsura; de a rosz idő miatt, s nevezetesen azért, hogy a kicsin Lajos⁶⁾ beteg, el nem mehete. Barra⁷⁾ nem bocsátja s lovait visszaküldé Sz. Gothádra. A kicsin Lajos roszatskán van, s a Grófné is nagyon busul miatta, hanem ne hogy megijeszd a Grófnét, mert meglehet, hogy jobban leszen, s akkor lemenyen hozzád.

Döbrenteitől levelet vettem; a mint látom, szándékát megváltoztatta s a télre nem akar bejöni.

⁴⁾ „Szinjátsszóí Kolozsvárnak nyárban nincsenek“ írja Kazinczy 1816-ban s ilyenek úgy látszik 1821-ben sem voltak, pedig ezen esztendő márt. 12-én az állandó magyar színház megnyílt.

⁵⁾ Gróf Gyulay Lajos a katonai pályára soha sem lépett.

⁶⁾ A grófné fia gyermekkorában halt meg.

⁷⁾ A híres dr. Barra, kolozsvári orvos.

A mű közelebbi ujságaink ezek: tegnapelőtt eltemetők Bánffy Ferenczné Mathilde nevű leányát, s e szerint vége a gubernatori race-nak. Ma érkezék a hír, hogy Kornis Sophie Ebesfalván meghala, Kemény Ignácék most indulának temetésre. B. . . ben a Szamos mellett, a mint hallám, nevezetes Duellum történe a napokban, a házi gazda egy vendégével (ifj. B. P.) öszvevágának, s mind a kettő megadá az árát, a mint mondják, mert B. P. arczával, a házi gazda kezével feküsznek.

Könyveidet már regisztráltam, csak a letisztázás hijja. Hát ezek iránt mi dispositiót tészesz?

A Grófné ő Nagyságának a Comtessekkel együtt tisztelettel csókolom kezeit. Tőled pedig, Strimflis Lieutenant, levelet várok. Élj boldogul. Ölel

örök barátod
Farkas Sándor.

Gróf Rhédei Jánoska itt van, s jól találja magát, mert kártyázik.

VIII.

Kolozsvár, 1822. november 20-kán.

Szeretett kedves Barátom!

Épen a napokban gondolkozám, hogy még is csak ideje volna Neked írnom, s egyszersmind azon is törém fejem, hogy valamivel mentegessem magam, hogy Neked ily soká nem irék. De megint azt gondolám, hogy ez a színeskedés nem a barátságba való, s meggyőződve levén arról, hogy Te ha egyszer sem irnék, sem felejtkeznel el rólam, meghatározám megírni egyenesen: hogy csak restség volt oka nem írásomnak. Én miolta lejöttem, sokat betegeskedtem s a foglalatossághoz nem sok kedvem volt, de mégis irtam Igaz Barátomnak, ⁸⁾ hogy szállásod numerusát a Madár piacon írja meg, mert elfelejtettem volt, nem gondolkozván Bécsben arra, hogy oly hirtelen meg keljen válnunk! Most meglehetősen vagyok s statiommal meglegedve, s talán mindenütt meglegedve lehet az ember, mikor nincs többé sem ambíciója, sem vágyása egyébire, csak hogy a mindennapi kenyere meg legyen! S én annyira boldognak találom magamot mostani indolentiamban s lány melegségemben, hogy csak innen alább ne taszitsanak, a hol állok, s bajosan hiszem, hogy phlegmamból valami kihozhasson. Lássák a világnak Fiai és Leányai akár hogy oeconomizáljanak, csak nekem hagyjanak békét!

Hát Te miként találod magad a Madár piacon? Sokszor gondolkozom reád, s mindég kedves öröm Nekem, ha rólad valamit hallok, s még annál kedvesebb az, hogy a mint hallom, szorgalmad s igyekezeted az ott valók figyelmét magára vonta. ⁹⁾ Igyekezz is

⁸⁾ Igaz Sámuel lap- és folyóiratszerkesztő.

⁹⁾ Gróf Gyulay Lajos ekkor már Bécsben az erdélyi cancellariánál volt.

kérlek, mert Tőled mind talentumod, mind sorsod azt kívánja, hogy hasznára élj a Hazának. Én megpróbáltam mindent, de nekem nem menyen! Te még oly korban vagy, hogy sokat tehetsz s sokat elérhetsz. Nagyon szeretném, ha ide jőnél concipistának. Itt együtt ellognok az időt. A télre, közelebbi levele szerént, várom be a Grófnét. Én jó Anyád ő Nagyságát annyira tisztetem, s oly igen ohajtom, hogy bejöjjön, hogy bizony sok házaknál vannak ismeretségeim, de egyiket is annyira nem tisztetem, mint az ő Nagyságáét.

Még a Grófnétől nem érkezett ugyan rendelés a Méltóságos Tabulae Praesesnek adandó szobák iránt, hanem addig is rendelésed szerént mindent kitakarítottam, s a szobák készen várják, akár mikor érkeznek a Méltóságos Úr, melyet instállak, irj meg előre.

A mi Gubernii Praesesünket a jövő hétfőn, azaz, 25-ik novemberis introducalják s instállják. Ugy látszik, hogy ezen új Praesidium alatt sok változások fognak rajtunk történni. Nekem részemről mindegy, mert én rólam oly keveset tud különben is ő Excelentiája, mint én a Persiai király komornyikjáról, s ha tudásába jutok is, circularis írásnál alább nem tehet, s én itt is à mon aise vagyok.

Közelebről menyen fel 2 Consiliariusságra s 4 Secretariuságra candidatio hozzátok.

Tudod e azt, hogy Bánffy Laczi megkéré Wesselényi Polikát,¹⁰⁾ s hogy minden Teketoria nélkül oda is igérek? Még csak a szent egybekelés napja nincs meghatározva. Laczi ma esküszik fel Secretariusnak. — Horváth Jankó itt van, itt Rhédey (s kártyázik), Bethlen János, Béldi, B. Pali etc., itt Bethlen Ádám.

Hát Méltóságos Major Cserei Ur hogy van? Vádolgat a lélek, hogy még eddig nem irék neki, de nem halad soká. Valyon nem jön e le mostanság? Ugyan kérlek, ird meg szállását s adressét.

Azon kérnélek, hogy ha néha valami bajod leszen itt, irj nekem. Itt mindég megkap leveled, mert én innen mostanság meg nem mozdulok, mivel még ülőhelyemből is órákig restellem mozdulni. Meglehet egy kis hypochondria is van fejemben. Igaz nekem azt irá, hogy Döbrenteit várja. Öleld nevemben! Az Isten tudja, hogy merre vannak szüntelen az ő utai! Élj boldogul kedves barátom, s hidd el azt, hogy senki Téged forrobban nem tisztel s szeret, mint

holtig hived
Farkas Sándor.

Közli: **Gróf Kuun Géza.**

¹⁰⁾ A későbbi Paget Jánosné, Erdélynek tehetségei s szép műveltsége által egyik legkiválóbb hölgye.

A VALLÁS ÉS KÖZOKTATÁSI MINISTER JELENTÉSE A KÖZOKTATÁSNAK 188²/₃—188³/₄. TANÉVBEN VALÓ ÁLLAPOTÁRÓL.

Ez alkalommal is örömmel kezdjük a ministeri évi jelentés ismertetését, mivel tanügyünk országos haladásáról tanuskodik. A jelentés szervezete az eddigi; volumene valamivel kisebb, mint a múlt évi, a minnek csak örvendhetünk, mert nem vagyunk kénytelenek végetlen adathalmazban tuszkálni, hogy valami eredményt kihalászszzunk; sőt jelenleg is sok felesleges munkától, különösen a nem lényeges százalékozástól megkímélhette volna az illető összeállító mind magát, mind minket.

Az I. szakasz (szól a népiskolák állapotáról), a népoktatás tényezőit részletesen tárgyalja a jelentés, kiterjeszkedvén az elemi és felsőbb nép- és polgári iskolákra, a tanító-képezdekre, az ipari szakoktatásra és annak eszközeire.

A tanköteles 6—15 éves növendékek száma a megelőző évhez képest 27,150 gyermekkel szaporodott; ha ez valósággal így van, örvendetes szaporodását jelzi hazánk népességének, s ha a 7 megelőző évben 95 ezer s egy néhány százban megállított gyarodás iránt kételkedésünknek adtunk kifejezést, most örömmel fogadjuk a feltüntetett gyarodást, habár még ezt is magasnak s annálfogva némileg természetellenesnek találjuk.

A 2.242,537 tanköteles növendék közül nem járt iskolába 485 ezer 701 gyermek, vagyis 21.66%. Bár jelentékeny e százalék, még sem aggasztó, mivel a népiskolai törvény hozatala óta e tekintetben folytonos javulást lehet constatálni még a megelőző évhez képest is csaknem 2% javulás mutatkozik. A javulást a jelentés nagy részben az iskolákat fentartó testületek, tehát az egyes vallásfelekezetek ez ügyben tanusított intézkedésének tulajdonítja.

Vallásfelekezeti tekintetben az iskolába járást illetőleg első helyen állanak az ágostai hitvallásuak; az unitárius vallásu 9574 tanköteles gyermek közül 7248 járván iskolába, tehát 2327 nem járván, a negyedik helyre soroztatunk, ámbár egyházi uton szerzett adatainkal összehasonlítva a jelentés vonatkozó adatait, ezek igen magasak s alig felelnek meg a valóságnak; de azért a tankötelesek és tényleg iskolába járók aránya marad s éppen ezért köteleességünk E, Főtanácsunknak a gyermekek iskolába járására nézve hozott intézkedését a legnagyobb pontossággal és lelkiismeretességgel végrehajtanunk.

Nemzetiségi tekintetben a gyermekek iskolába járását illető arányok szerint első helyen állanak a németajkuak, azután következnek a tótok, a magyarnyelvűek a harmadik helyre sorozhatók.

A szorgalmi idő megtartását feltüntető adatok a megelőző év-